

AI. CISTELECAN

A párbeszéd erkölcséről

Egy (befejezetlen) vita tanulságai

Bevezetés

Kereklen két héttel ezelőttig (ma lévén március 27-e) 12 000 (azaz tizenkétezer) példányt adtak el *Az új keletű ember*-ből. (Aki tehát ennek a könyvnek a – nyilván – veszélyes hatásától tart, megvan rá az alapja.) Azóta alkalmasint elkelt még néhány. Ezt bizony állíthatom, még ha nem alapoznék is másra, mint arra a két példányra, amelyet időközben magam postáztam külföldre. Mégpedig nem odateleptült románoknak, hanem olyanoknak, akik csakugyan idegenek tőlünk (de mégsem annyira, hogy ne érdeklődnének a kultúránk iránt). Íme tehát, az idegeneknek is fülebe jutottak a hírek Patapievici könyvéről és a körülötte fellobbant vitáról. Nem is csodálkozhatunk rajta, ha tekintetbe vesszük, hogy Patapievici arrafelé egyfajta román viszonyítási pont, s neve szerepel egy olyan tekintélyes teológusnak is, mint amilyen Olivier Clement, a Nyugat legnagyobb ortodox tekintélye, a könyvészeti hivatkozásaiban. Ugyanakkor, *nota bene*, anyugatiak nem nézik a mi tévéműsorainkat, tehát érdeklődésüket nem a szerző mediátikus presztízse váltotta ki. Még ha nálunk Patapievici népszerű filozófussá vált is, még ha minden – román és magyar – sznob számára kötelező is, hogy idézni vagy legalább parafrazálni tudja őt, nem tekinthetjük úgy, hogy az idegenek ugyanannak a tévéváranak az áldozatai.

Meglehetően siker részben a könyvről kibontakozott vitának tulajdonítható. Egy olyan vitának, amely hamar kilépett medréből, éles, végleges és radikális replikákba változott hirtelen. Az eszmecsere (nem tudom, hogy ténylegesen elsőként-e, de érdemben mindenesetre) az *Orizont* című temesvári folyóirat kezdte, ahol egyébként folytatásokban a könyv jórésze meg is jelent. Ott azonban a vita, noha nem nélkülözötte a fenn tartásokat sem, vonzó és kedvező volt. És éppen ezért nyomban el is feledtette más szereplők tömeges megjelenése. Az első hullámban tíz kommentátor (a tökéletes szám, ugye, bár spontán módon alakult ki) két részletben foglalta el az *Observator cultural* egymást követő két számát (102., 103.). Az, amit és ahogyan (és főleg ahogyan) ez a tíz szerző tárgyalt, tulajdonképpen ez jelentette a vita igazi kezdetét, a vitát, amely azóta a magát a könyvet is háttérbe szorította. A cikkeknek ezt a láncolatát követően minden, ami aztán jelent meg, szertartásosan belőle indult ki. Ha a folyóiratnak az volt a célja, hogy egy olyan számot jelentessen meg, amely viszonyítási alappá válik, be kell ismerni, hogy sikerült neki. Sőt még ennél is több sikerült. Patapievici talán nem túl sokat vesztett népszerűségéből ez után a szövegértelmező roham után (ha esetleg épenséggel nem nyert rajta), a lap viszont biztosan növelte láthatóságát. Ez is egy módja ama probléma megoldásának, amelyet maga Patapievici is felvet a könyvében: „mi vesz el akkor, amikor megnyerődik valami”. Vagy *viszontag*.

Ellenérvek

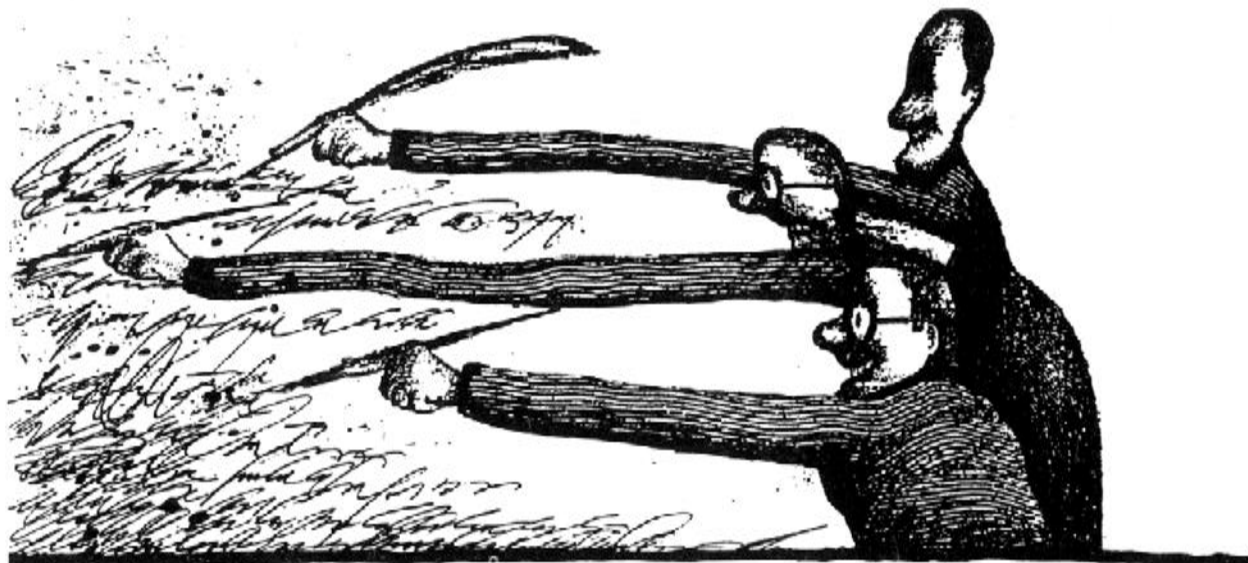
Valójában mielőtt még újukra engedné érveit, belesűrítve azokat az „első szigorú kommentárokból”, az *Observator cultural* megveti az ágyukat gyanakvásból és bizonyos ingerültségből, ami természetesen pejoratív fogalmakban jelentkezik. Mi ugye fokozottan megvetjük mindazt, ami bennünket felingerel. A vita felcíme kétszer is bejelenti, hogy „problémás könyvről” van szó. A bevezető jegyzet olyasmire célozgat, hogy a díj, amelyet *Az új keletű ember* a *Cuvântul* című folyóirattól kapott, már akkor megvolt, amikor a zsűri még el sem olvashatta a kötetet, és „nagyon változatos... sokszor rendkívül negatív véleményekre” utal, amelyek „értelmiségi körökben” kártyánál és kávéház, tudjuk, mindig drasztikusabban ítélt, mint a leírt bírálat. Végül a jegyzet nem szalasztja el az alkalmat, hogy kedvező megvilágításba helyezze a lapot, amely felé ártatlanul, de persze nem véletlenül az a tíz cikk irányt vett. Vajon miért nem tévedt el másképp legalább egy közülük? Azért, mert fennállt a veszély, hogy más lapok, amelyek „nem álltak ki következetesen a demokratikus gondolkodás koherenciájával”, esetleg nem közlik. Lévén az *Observator*... a demokratikus folytonosság egyedüli védőbástyája, a szerzők reflexszerűen itt, a demokratikus elvszerűség hősi barikádján keresnek menekvést.

Aterep ilyenén „pszichológiai” előkészítése után következnek az érvek legyező- vagy inkább golyósorozat-szerű elővezetése. És az értékítéletké, nyilván. Ez utóbbiakat mellőzni fogjuk, noha rendkívül durvák, és gyakorta érvek helyett szerepelnek. Túl erős hangon és túl harsányan vannak megfogalmazva ahhoz, hogy ne önmeggyőzősnek hassanak. Azt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a sommás, de határozott hajlam az értékítéletek használatára egy olyan felajzottágból fakad, amely a vitát végül jelzők versengésévé változtatja.

Ion Bogdan Lefter gyorsan átúszva a könyvön, sebtében összefoglalja, s hol a „közönséges reducionizmus”, hol az „elégtelen dokumentálás”, hol „számos érintett téma hozzá nem értő feldolgozása”, hol a „jelenségek mélységének meg nem értése”, hol a „modernség- és nyugatellenes sztereotípiák”, végül és leginkább „egyszerűsítő tézisek” bűnben marasztalja el. Teljességgel kinyilatkoztató cikkében arra a következtetésre jut, hogy „a könyvben foglalt 'elmélet' egyszerűen nevésség”. Am ez a „nevésség”, bár „totális”, nem kevésbé „veszélyes” – ez olvasatának az alapmotívuma. A cikk második része a szerzőről szól, és három feltételezést vonultat fel, hogy megmagyarázza nekünk, hogyan vált Patapievici amolyan reakcióssá. A legérdekesebb (nyilván!) a

harmadik hipotézis, mivel ez világosít fel arról, hogy miként alakult át Patapievici gyűlölködőből anarhikussá. Egész egyszerűen nem volt képes féken tartani afölötti dühét – ami lélektanilag érthető (engedi meg Ion Bogdan Lefter) –, hogy „legnagyobb elképedésére már nem találkozik a korábbi egyhangú elismeréssel”. Gabriel Andreescu cikke már eszméiből magaslatokba vezet, de csak azért, hogy a Patapievici eszméit egyszerre és külön-külön groteszknek és „egész egyszerűen reakciós ideológiának” minősítse. Gabriel Andreescunak is megvan a magyarázata Patapievici „eltévlyedésére”. Ezt a szóban forgó szerző pszichológiájára alapozza, amolyan „karmesternek” tekintve őt, akit „elkábított a kisszerű elitizmus ideológiája, amely narcizmusban, a szakmai követelmények, a fegyelmi és céherkölcsemmibevelésben” nyilvánul meg. Még ennél is „szakszerűbb” Adrian Miroiu cikke, aki elmarasztalja a – hol hiányosnak, hol bizonytalanoknak nevezett – bibliográfiát, és szembe száll Patapievici néhány „téboylult” fogalomértelmezésével. Adrian Miroiu is arra a következtetésre jut, hogy Patapievici „reakciós”; a helye tet súlyossá az teszi, hogy a „véleményformáló szerzőről” van szó, akinek nézetei „divatosak”, és „egész társadalmunkat” veszélyeztetik (amely ilyen módon problémába ütközött a demokrácia és a szabadság felé vezető bevallott útján). Vlad Alexandrescu és bizonyos mértékben Valentin Protopopescu biztosítja az összeállítás „tárgyilagosságát” és pártatlanságát, bizonyítva, hogy milyen nyitott és előítéletmentes a folyóirat. Bibliográfiai kifogásokat emel a 103. számban a posztmodern kapcsán Liviu Andreescu, aki szerint Patapievici könyve önmagát lejárató munka, s egyedüli esélye a megmenekülésre az, ha ellefejtjük. George Balannak és Florin Buhuceanunak semmi baja Patapievici heteroszexualitásával, ezzel szemben igencsak kifogásolják a szerző homoszexualitással szembeni „helytelen” magatartását. Teljességgel nyilvánvalóvá válik Patapievici „kulturális” készlettsége Paul Cernat szemében, aki a vitát a „sértődöttség” refrénjének és a frusztráltság rejtett témájának megismétlésével zárja: „A csalódott, a beletörődött és a politikai élet által elhanyagolt Patapievici...” stb.

Van ebben a kezdeményezésben – amely elvileg üdvös – valami túlzó. Ez pedig nem feltétlenül a harcosok nagy száma, amely még nőhet is. Valamennyiüknek a minősítésekből tobzódó sietsége a túlzó. Amely minősítések természetesen mind elmarasztalóak. Az *Observator cultural* egy olyan vitának szabta meg a hangvételét, amelyben mindenki szót, hogy igaza legyen. Pedig hát egy eszméi vitában az igazság nehezen érhető el, lassan és mindig bizonytalanul. A hozzá vezető út túl hosszú. A rövidebb (és hatékonyabb) út az igazságot az ellenfél lejárásával, lekezelésével, az iskolába való visszaküldésével lehet megszerezni, meg azzal, hogy rámutatunk komplexusaira, frusztrációira, negatív érzelmeire, képzőleterejének hiányára, identitásavaraira stb., amelyeket a szerző eltitkol ugyan, de tulajdonképpen azok határozzák meg igazi motívációját. Patapievici *Observator*-beli olvasói nála jobban tudják, hogy mit gondol ő valójában, és hogy mit rejteget a lelkében. Mindégükük meg tudja mondani, mit gondol az *Uralkodó*. Mégpedig azt, amit csak ugyanagyon gondolt, és hogy miért gondolja, nem pedig azt, amit a könyvében elleplez. Ha felmerülne, hogy egy, az *igazi Patapievici* által írt könyvet olvassunk, azt a könyvet ennek a recenzáló csoportnak a tagjai kellene hogy megírják. Patapievici-nek csak a témát kellene megmondania.

Thyrso A. Brissola: Grafika

A lélektan olvasással, a rejtett szándékokhoz való közvetlen hozzáféréssel vagy a frusztrációs és gyűlölet-lecsapódások lélektani vétetésű indoklással minden román exegéta remekül áll. Ezért ilyen esetekben a könyv pusztán ürügyévé válik az „elrejtett” személyiség mélyolvasatának és a „látható személyiség” szétszedésének. (A párbeszédnek erről a betegségeről, amely az érvet a címkével helyettesíti, természetesen maga Patapievici is beszél a könyvében, úgyhogy ő előre megadta a választ.)

Ilyen érvekhez ilyen ellenérvek

Alejárás szándékából kiinduló olvasat csakhamar kiváltotta az ugyanolyan hangnemű válaszokat. A *România literară* hasábjain (ez évi 7. szám) Alex. Ștefănescu a proletkult idején működött „kulturális rendőrség” újjáélesztéséről beszél, az *Observator* vitáit „leleplező gyűlöletnek” nevezi, szerinte I. B. Lefter véleményeit „pszichoanalízisnek kellene alávetni”, Gabriel Andreescu pedig Sorin Toma gondolkodásmódját élelheti fel. Ugyanabban a lapszámban a folyóirat szemlélteti kiemelt cikkeket „rosszindulatát”, „méréggel való telítettségét”, és az egész vitáról mint „intellektuális lincselésről” beszél. Szinte egy időben, az *Adevărul literar și artistic* (2002/605. szám) hasábjain C. Stănescu felidéri a hasonlóságot a kommunizmus idejének „spontán” vitái és a mostani „spontán vita” között, a mentalitások, de legalábbis a magatartások folytonosságát sugallva. A *România literară* maga is vitát szentel Patapievici könyvének, az ez évi 9. számában. Az összeállítás azonban, akarcva-akaratlan, a „vita vitájává” vált. Liviu Ciocărlie az *Observator* akcióját

egyetlen szóval jellemzi: „túlzás”, és úgy véli, nem hiányoznak belőle az érvek, de „egyfajta diadalmas feljelentősi” sem. Az oldalak sorrendjében a második anyag a Petru Cimpoiué, aki I. B. Lefternek szemérem hánnyia, hogy „visszaél az érvekkel”, Gabriel Andreescu értelmezésében pedig „rosszhiszemű gyanúsítgatást” fedez fel. A vele készített interjúban, az összeállítás közepén Andrei Pleșu a könyv „nyilvános kivégzéséről”, „a hangulat megmérgezéséről”, „máglyán való megégetéséről”, „a szerző kiközösítéséről” beszél, de rámutat az *Observator* választotta kompromittáló taktikára is: „tisztátalan eszközök” használata egy „kulturális aktus” értelmezésében. Bogdan Pascu az *Observator* tárgyalás-módját egészében „eltorzítottnak és egyszerűsítőnek” véli, szerinte a könyvet illető bírálatok „önmagukat ássák alá” a „csonka és torzított értelmezésekkel”, továbbá a kommentátorok által „a saját kényszerképzetek mentén kialakított politikai fantazmagóriák” felépítésével. Virgil Nemoianu, mint egyébként Bogdan Tătaru-Cazaban is, a vita szertartásárártott hányva, közvetlenül Patapievici könyvével foglalkozik. Ugyancsak a *România literară* hangján, bár a 22 című hetilap 12. számában szól meg, egy interjúban, Nicolae Manolescu. Manolescu számára „nyilvánvaló”, hogy az *Observator* vitája „irányított” volt, és tele van „céltartalommal”, a szövegmagyarázat alapjainál pedig az amolyan „a szerző arra gondolt, hogy...” jellegű elv áll.

A 22 maga is élénken tárgyalja Patapievici könyve értelmezésének kérdését, miután előzőleg, a 9. számában, bővegesen átvészterjedelmes szemelvényeket a kifejtett véleményekből. A tulajdonképpeni vita a 10. számban kezdődik, a korábbi összeállítás csupán háttéranyagként szolgál hozzá. Gabriela Adameșteanu vezércikkével indul, akit meglepett az *Observator* anyagának „heves hangvétele” és „vádjak radikalizmusa”. Azután a vezércikkőről kifejti a kommentár erkölcsi követelményeit, amelyek „részhajlás nélkül”, haragtól, frusztrációtól és gőtől mentesnek kell lennie (ahogy azt a 22-ben művelik), jelezve, hogy mindezek az *Observator* hiányoznak. Andrei Cornea cikke ugyanabban a lapszámban hangulati bevezetővel indul, a vita pedig a harsány szlogenekre korlátozódik: „Te fasiszta!” – „Ti meg kommunisták vagytok!” A következő lapszámban Traian Ungureanu sem veszteget túl sok szót a kialakult vitára, ám „a könyv elleni támadásokat” úgy tekinti, mint „annak a roppant türelmetlenségnek a tanúbizonyságát, amellyel manapság minden, a keresztretjévnél mélyebb gondolatot fogadnak”.

Részben mindezekre a bírálatokra válaszol az *Observator* 107. száma. De hát mit is lehet válaszolni a „frusztrációt”, „haragot”, „komplexusokat”, „hisztériát” stb. illető vádakra? Az olyanszerű válasznál, hogy „de uraim, mi nem vagyunk sem frusztráltak, sem komplexusosak!” mi sem feleslegesebb és nevésségesebb. Az ilyen „érvek” cáfolhatatlanok. Hisz éppen ezért használta őket maga az *Observator* is, arra alapozva, hogy az eszmét is diszkvalifikálja szerzőjének lejáratásával. A személyre, szándékra utaló érv mindig hatékony. Mert befogja a másik száját.

Epilógus. A tárgyilagosság hangja

Romániában már nem csupán házi értelmiségiel vannak. Hanem immár olyan entellektüeliek is, akik lassan elérik David Lodge szereplőit

nek tekintélyét. Az „objektivitásnak” ez a hangja szólal meg Alina Mungiu-Pippidi sorozata ötödik részének a végén (22, ez évi 11. szám). Ebben a csoportok közötti harcoké felfogott vita „szociológiai” értelmezését olvashatjuk. Az egyik csoport (amely az *Observator* körül szerveződött), olyan „másodrendű” emberekből áll, akik „maguknak elsőrendű pozíciót szeretnének kiharcolni”, nyílt harcot folytatva Pleșu, Liiceanu stb. jelenlegi pozícióinak megszerzéséért. A tárgyilagosság persze egyfajta transzcendenciát jelent. Ki is tudna rá replikát találni? Elmondhatja-e például Ion Bogdan Lefter, kezét szívére téve, hogy nem akarja ostrommal (vagy pedig, isten őrizz! még ármányosabb módszerekkel) elfoglalni Andrei Pleșu helyét? Eppen elmondhatja de minél inkább tagadja szándékát, annál világosabbá válik, hogy akarja. Ez történik akkor, amikor a „tárgyilagosság” is megszólal az elemzések mélyén, az íráson túli „igazi” motívációk vizsgálatában. A könyvek (és, kisebb léptékben, a cikkek) a románok esetében nem „gondolkodásra való gépek”, hanem „misztifikáló gépek”. Bennük a szerzők nem tesznek egyebet, mint elrejtik és megnevezik közösséges indulataikat. Vajon miért teszik, amikor a mégoly felületes első olvasásra is éppen ezek ugranak elő?

Fordította: ÁGOSTON Hugó

ALEXANDRU CISTELECAN 1951-ben született Aranykúton, Kolozs megyében. A brassói Transilvania Egyetem és a marosvásárhelyi Petru Maior Egyetem előadótanára. *Celálat Pillat (A másik Pillat)*, Bukarest, 2000. *Top ten*, Kolozsvár, 2000.